

bu felekte dolaşmaktadırlar. Bunlar arasında önde gelen iki kişi Mîr Sâdık ve Mîr Câfer'dir. Her ikisi de düşmanla iş birliği yapmış, vatanlarına ihanet etmişlerdir. Daha sonra Hindistan'ın ruhu ile karşılaşılır. İktbal burada Hint cemiyetini öne sürerek bütün Doğu topluluklarının mâzilerine körü körüne bağlılıklarını tenkit eder. Katı gelenekçilik fanuslarındaki alevi söndürmüş ve onlara "eski örneklerden bir hapisane yapmıştır" (beyit 1307). Onlar kendi sırlarını (imkân ve kabiliyetlerini) unuttukları için artık kendi sazlarını çalamamaktadırlar. "Sabır ve cebir" onların hayat felsefesi olmuştur.

Felekler ötesi. Burada karşılaşılan en önemli sima, kalbi mümin kafası kâfir olan Alman filozofu Nietzsche'dir. O "darağacı olmayan Hallâc"tır (beyit 1357). Bu filozof her şeyi akılla ölçen, aşkı kapıdan içeri sokmak istemeyen, dini bile bir törenden ibaret sayan Avrupa'nın kafasına tokmak indirdi. Ne yazık ki İktbal'e göre kendisi de "lâ"da kaldı ve "il-lâ"yı söyleyip tevhide varamadı. Bu onun "abdühü" makamını bilmemesinden ileri geliyordu (beyit 1373).

Daha sonra cennet-i firdevse hareket edilir. Şair burada mâna âleminin uzun bir tasvirini yapar; akıl (kıyas) ile kalbi (derunî tecrübe) karşılaştırır. Bu arada Şerefünisâ'nın (Keşmir halkının mânevî önderi ve Lahor Valisi Abdüssamed Han'ın kızı) sarayına gidilir ve orada Keşmir'in dertleri dile getirilir. Kılıç (maddî güç) ve Kur'an'ın birlikte bulunmasının şart olduğu ifade edilir. Burada ayrıca Ali Hemedânî, Molla Tâhir Ganî, Nâdir Şah ve Tîpû Sultan'la da sohbet edilir. Özellikle devlet adamlarıyla yapılan konuşmalarda Türkler, İranlılar ve Araplar'ın Batı medeniyetinin cazibesine kapılmalarının tehlikelerine işaret edilir. İktbal çok meşhur olan şu beytini burada söyler: "Daha çabuk ol, vuruşun daha sert olsun; yoksa iki cihanda bedbaht olursun" (beyit 1454). Hüriler Zinderüd'dan bir süre kendileriyle kalmasını rica ederler. Ateş ve şiir sahibi Zinderüd kalamayacağını söyler; çünkü o âşıktır ve âşik "ibn sebîl"dir (gezgin). Nihayet huzura doğru yolculuk başlar. Cebrâil mi'râcin son hal-kasında Hz. Peygamber'i nasıl yalnız bıraktıysa Mevlânâ da Zinderüd'u yalnız bırakır. İnsan ilâhî huzura tek başına gitmek durumundadır. Burada cemâl'in nidasını duyar. Kendisine ilâhî tecellî, Allah-insan ilişkisi, insanın nasıl bir varlık olması gerektiği hususunda bilgiler verilir. Sonra celâl'in tecellisine nâil olur.

İktbal'in iman, ahlâk, aşk ve kudrete dayanan "ene" felsefesinin bir özeti eserin bu son kısmında yer alır.

Göklere yolculuk çok eski zamanlardan beri çeşitli kültürlerde edebî bir tema olarak kullanılmıştır. Zerdüş'te geleceğinin *Arda Virâfnâme*'si, Arda Viraf'ın Ahura Mazda'nın huzuruna kadar ulaştığı bir seyahati anlatır. Benzer eserler eski Çin, Mısır ve Yunan kültürlerinde de vardır. İslâm'daki mi'râc motifinin, çeşitli müslüman müelliflerin bu konudaki eserleri yanında, Ebû'l-Alâ el-Maarrî ve İbnü'l-Arabî'nin eserleri vasıtasıyla bu alanın en ünlü eserlerinden biri olan Dante'nin *İlâhî Komedya*'sına ilham kaynağı olduğu Asin Palacios ve Enrica Cerulli gibi araştırmacılar tarafından ispatlanmıştır. Goethe'nin *Faust*'u da bu alanın önemli eserlerinden sayılır. *Câvîdnâme*, bu geleneğin son ve yüksek örneklerinden biri olup göklere yükseliş, çeşitli gezegenlerde veya gök tabakalarında iyi ve kötü ruhlarla, şeytan ve meleklerle karşılaşma, konuşma, cennet, cehennem, ilâhî huzura ve en yüksek mutluluk ülkesine kavuşma gibi türün başlıca ortak konuları bu eserde de vardır. Ayrıca *Câvîdnâme* ile *İlâhî Komedya* arasında meselâ Utârid, Merih, Müşteri ile ilgili müşahedelerde, yine *Câvîdnâme* ile *Faust* arasında özellikle Allah-İblîs diyaloguyla ilgili ifadelerde benzerlikler görülmektedir. Ancak bunlar söz konusu edebî türün geleneksel üslubu olup *Câvîdnâme*'nin orijinalitesini zedelemmez.

İslâm dünyasında Farsça olarak yazılmış manzum eserler zincirinin çok önemli bir halkasını oluşturan *Câvîdnâme*, Muhammed İktbal'in şiir hayatının bir şaheseri sayılır. Eser neşredildiği zaman (Lahor 1932), İktbal daha önce kaleme aldığı *Esrâr-ı Hôdî* (Lahor 1915), *Rumûz-ı Bîhûdî* (Lahor 1918), *Peyâm-ı Meşnûk* (Lahor 1923), *Zebûr-ı Acem* (Lahor 1927) gibi şiir kitapları ve *The Reconstruction of Religious Thought in Islam* (Lahore 1930) gibi nesirleriyle bir mütefekkir-şair olarak ününün doruğundaydı. Gerekle bu Farsça eserlerde, gerekse Urduca yazılmış başka eserlerindeki duygu ve düşüncelerin önemli bir kısmı, *Câvîdnâme*'de parlak bir dil ve tefekkür seviyesiyle tekrar ortaya konmuştur.

Câvîdnâme ilk defa Lahor'da 1932'de basılmış, sonraki yıllarda da birçok baskısı yapılmış ve İktbal'in öteki eserleri gibi başlıca dünya dillerine tercüme edilmiştir. Bunlardan Alessandro Bausa-

ni'nin yaptığı İtalyanca tercüme *Il Poema Celeste* (Roma 1952), Annemarie Schimmel'in hazırladığı Almanca tercüme *Das Buch der Ewigkeit* (Münih 1952), yine Schimmel'in yaptığı açıklamalı Türkçe tercüme *Câvîdnâme* (Ankara 1958, 1989) adlarıyla yayımlanmıştır. Eserin Fransızca tercümesi *Le Livre de l'Eternité* adıyla Muhammed Mukrî ve Eva Meyero-vitch tarafından yapılmıştır (Paris 1962). Mahmud Ahmed'in İngilizce manzum tercümesi *Pilgrimage of Eternity* (Lahor 1961, 1964), A. J. Arberry'nin yaptığı tercüme *Javid Nama* (London 1966) başlığını taşır. İn'âmullah Han Nâsir ve Asgar Hüseyin Han Nâzir'in birlikte hazırladıkları Urduca manzum tercümeyi (Lahor 1966) çeşitli Hint dillerinde daha başka manzum ve mensur tercümeleme takip etmiştir (Karaçi 1967; Mültan 1973; Lahor 1976, 1977). Muhammed Saîd Cemâleddin, 1972'de Kahire Aynişems Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde hazırladığı doktora tezi içinde *Câvîdnâme*'nin Arapça tercümesini de yapmış ve bu tercümeyi daha sonra *Risâletü'l-ḥulûd ev Câvîdnâme* adıyla yayımlamıştır (Kahire 1974). Hüseyin Mücîb el-Misrî de eseri manzum olarak Arapça'ya çevirmiş ve *Fi's-Semâ* başlığıyla neşretmiştir (Kahire 1973).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed İktbal, *Câvîdnâme* (Külliyât içinde, nşr. Ahmed Serûş), Tahran 1343; a.e. (trc. A. Schimmel), Ankara 1989, ayrıca bk. mütercimnin önsözü, s. V-XLIV; S. A. Vahid, *Glimpses of Iqbal*, Karaçi 1974, s. 173-174; Khurshid Alam, "The Vision of Utopia in Javeed Nama", *Iqbal: A Critical Study* (nşr. M. H. Siddiqui), Lahore 1977, s. 51-58; N. M. Khan, "Javeed Nama: In Iqbals Own Words", a.e., s. 102-107; Saiyed Abdul Hai, *Iqbal The Philosopher*, Dacca 1980, s. 60-66; Ahmed Muavvad, *el-'Allâme Muhammed İktbal*, Kahire 1980, s. 262-266; M. Maruf, "Javeed Nama: A Study of the World Civilization", *Iqbal Congress Papers* (University of the Pancab), Lahore 9-11 November 1983, V/II, s. 229-241.

MEHMET S. AYDIN

CANPUR

(bk. KANPÜR).

CEALİYYÜN

(الجاليون)

Sudan'da bir kabile grubu.

Esasını, yerleşik hayata geçmiş olan ve daha ziyade Dongola'dan güneydeki Sabalûka'ya kadar uzanan sahalarda yaşayan kabileler teşkil etmektedir. Kor-

dofan ve başka yerlerdeki aşiret ve kabileler kendilerini hep bu gruptan saymaktadırlar. Cealiyyûn aşiretleri arasındaki irtibat eskiden beri nesep bağıyla sağlanmıştır. Bu gruba adını veren şahıs, Abbâsîler'e mensup olduğu iddia edilen İbrâhim Ceal'dir. Cealiyyûn'un ortak vasıfları daha belirgin olarak Nübye'deki kolunda görülür. Denâkile veya grubun kuzey kabileleri hâlâ bir Nübye dili konuşurlar.

Tarih boyunca Nil vadisinden sık sık göçler olmuştur. Bu ise Sudan'ın diğer kısımlarında yaşayanların Cealî soyuna mensup olduklarına dair iddiaların temelini teşkil etmektedir. Meselâ Sinnâr bölgesindeki Hamac ile Nil'in batı yakasında yaşayan kabileler bu iddiadadırlar. Diğer yerlerde ise başa geçmiş olan kabile, bir Cealî muhacirin mahallî bir kadınla evlenmesinden doğan bir sülâleden geldiğini iddia etmektedir. XVII ve XVIII. yüzyıllarda Şâikyye Konfederasyonu'nun kuruluşuyla Dârfür'un kültür ve ticaretine tesir eden Denâkile-Cealiyyûn göçleri başladı. İnanışa göre İbrâhim Ceal Abbas'ın ahfadından kabul edildiği için Abbâsî kelimesi Sudan dilinde Cealî ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Dârfür ve Veday hânedanlarının Abbâsîler'e mensup oldukları hakkındaki iddialar buradan kaynaklanmaktadır.

Atbara ile Nil'in birleştiği yerle Sabalûka çağlayanı arasında yaşayan grubun en güneyindeki kabile de Cealiyyûn adıyla anılmaktadır. Cealîler, Func Krallığı'nın hâkim olduğu dönemde güney komşuları olan Abdallâb'a bağlıydılar. Abdallâb'ın irsî reisi olan Ved Acîb, Sultan Sinnâr'ın riyâsetindeki Arap kabilelerine hâkim bir durumda bulunuyordu. Cealiyyûn'un kurduğu mahallî krallık, XVI. yüzyılın sonundan itibaren Sa'dâb aşiretinin mek (çoğulu mükûk) denilen reisleri tarafından idare ediliyordu. Bunların merkezi Nil'in sağ yakasındaki Şendî idi.

Meczûbîler adıyla meşhur olan fakih ailesi, XVIII. yüzyılda Atbara kavşağının güneyindeki Cealîler arasında dinî esaslara dayalı bir kabile yönetimi kurdu. Bu idarenin kurucusu Hamad b. Muhammed el-Meczûb (ö. 1776) bir zâhid ve davetçi olarak Cealîler arasında büyük bir şöhrete kavuşmuş, Damer merkez olmak üzere bölgenin en güçlü hükümdarı olmuştu. 1814'te Damer'i ziyaret eden Burckhardt yörede Hamad'ın torunu Mu-

ammed el-Meczûb'un (1796-1831) hüküm sürdüğünü söyler. Mısır ve Mekke'de öğrenim görmüş olan hocalar Cealîler'in okullarında din dersleri veriyorlardı. Cealî Krallığı, son reis (mek) Nimr Muhammed'in idaresinde oldukça zayıflamış olan Abdallâb'inkinden çok daha önemliydi. Kızıldeniz ve Mısır'ın iç kısımlarından gelen yolun kavşak noktasında bulunan gelen yolun kavşak noktasında bulunan Şendî 1814'te Doğu Sudan'ın ticaret merkezi olmuştu. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Sudan'a müdahalesi sırasında Mek Nimr, Serasker İsmâil Kâmil Paşa'ya teslim oldu (28 Mart 1821). Ertesi yıl İsmâil Paşa Sinnâr'dan döndüğü zaman Şendî'de Mek Nimr tarafından karşılandı. Daha sonra köle ticareti yüzünden aralarında ihtilâf çıktı. Bu durum yeni fethedilen topraklarda büyük bir gerginliğe yol açtı. Bunu Cealîler'in ve bunların güneyindeki kabilelerin isyanı takip etti. Bu isyan serasker Defterdar Mehmed Hüsrev Bey tarafından Kordofan'da kanlı bir şekilde bastırıldı. Şendî kasabası tahrip edilince Nil'in sol yakasında yer alan Metemme kasabası kabilenin taşradaki başlıca merkezi oldu.

Ticaret kabiliyeti üstün ve zeki bir topluluk olan Cealiyyûn Osmanlı idaresi altında umumiyetle çok müreffeh yaşamışlardır. Cealiyyûn, Kordofan ile Dârfür'da ve özellikle ülkenin küçük tüccarlar için daha uygun bir ticaret merkezi olan güney tarafında dağınık olarak bulunurlar. Cellâbe denilen bu tüccarların köle ticaretiyle meşgul olmaları, vali C. G. Gordon Paşa'nın 1879'da ciddi tedbirler almasına sebep oldu. Bundan dolayı Cealiyyûn'un Muhammed Ahmed el-Mehdî (ö. 1885) taraftarı olması şaşırtıcı değildir. Cealiyyûn ve nehir kenarında yaşayan diğer kabileler Mehdî'nin ilk yıllarında hâkim mevkideydiler. Mısır'daki İngiliz kuvvetlerinin kumandanı olan general H. Herbert Kitchener, Sudan'ı işgal etmek için Ümmüdürmân'a doğru ilerlediği zaman Metemme'deki Cealî reisi Abdullah Sa'd, Muhammed Ahmed el-Mehdî'nin yerine geçen Halife'nin Mehdî'ye bağlı kuvvetlere üs yapmak istediği şehri tahliye etmeyi reddetti. Metemme daha sonra Mehdî'nin askerleri tarafından ele geçirildi ve Abdullah Sa'd öldürüldü (1 Temmuz 1897). Daha sonraki yıllarda ticaret ve eğitim sahasında büyük imkânlar elde eden Cealîler bugün Sudan Cumhuriyeti'nin her tarafında yaşamaktadırlar.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Ömer et-Tünisî, *Teşhîrül'ez-hân bi-streti bilâdi'l-'Arab ve's-Sûdân* (nşr. H. M. Asâkir — M. M. Muscid), Kahire 1965, s. 85; J. S. Trimmingham, *Islam in the Sudan*, London 1965, s. 17-19, 82, 84, 96, 110, 180, 182, 198, 224-226, 237, 245; Yusuf Fadl Hasan, *The Arabs and the Sudan*, Edinburgh 1967, s. 136, 145-154; Dirâr Sâlih Dirâr, *Târîhu's-Sûdân el-hadîs*, Beyrut 1968, s. 26, 28-30, 32-34, 36-37, 45-46, 48-49, 86, 96-97, 195, 202, 214; Magali Morsy, *North Africa 1800-1900*, London 1984, s. 18, 123, 125, 127, 222, 249, 254, 262; P. M. Holt, *el-Mehdiyye fi's-Sûdân* (trc. Cemil Ubeyd), Kahire 1978, s. 16, 27, 55, 70; a.m.f., "Dja'aliyyûn", *EI²* (İng.), II, 351-352; P. M. Holt — M. W. Daly, *A History of the Sudan*, London 1988, s. 3-5, 10, 34-35, 40-41, 50-51, 55-57, 59, 64, 88, 99, 111; S. Hillelson, "Sûdân", *IA*, X, 777, 778, 780.

HULÛSİ YAVUZ

CEB-i HÜMÂYUN

(bk. CEYB-i HÜMÂYUN).

CEBÂNÛT

(bk. KORKAKLIK).

CEBBÂR

(الجبّار)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ)
biri.

"Bozuk olan bir şeyi islah edip düzeltmek, birine zor kullanarak iş yaptırmak" anlamındaki **cebr** kökünden mübalağa ifade eden bir sıfattır. Râgıb el-İsfahânî'ye göre cebr kelimesinin asıl mânası "herhangi bir şekilde zor kullanarak bir şeyi islah etmek"tir; bununla beraber kelime bazan zor kullanmaksızın düzeltme, bazan da düzeltme söz konusu olmadan zor kullanmayı da ifade eder. Bu sözlük anlamlarına göre cebbâr "kırık dökük ve bozuk olan şeyleri düzeltip onaran, her şeyi tasarrufu altına alan ve iradesini her durumda yürüten" demektir. Cebbâr, "alabilirdiğine boy verip yükselen hurma ağacı" anlamındaki "nahletün cebbâre" kullanımından hareketle "ulaşamayacak derecede azamet (ceberût) sahibi" mânasında da kullanılmıştır ("zü'l-ceberût" için bk. Ebû Dâvûd, "Şalât", 147; *Müsned*, V, 388, 396-397). Kelime beşerî bir sıfat olarak kullanıldığında "başkasına hak tanımayan, bencil, kibirli, zorba, Allah'a karşı boyun eğmek istemeyen, fizyolojik ve ruhî yapısı bakımından kaba insan" anlamlarına gelir.